

Ankara'ya Bakmak;

Doğu Kenti ve Batı Kenti Kavramları Çerçevesinden Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme Denemesi*

Düşünsel DİKER,** Eren TOPRAK***

"Ankara bir düşler kentidir. Kentin kendisi insanları düşler dünyasına taşıdığından değil: insan Ankara'da düş kurmadan yaşayamaz da ondan. Ya yönetimle ilgili bir düşününüz olmalı, ya mutlulukla ilgili, ya iyi insanlıkla ilgili bir düşününüz olmalı ya da iyi sanatçılıkla ilgili.

Düşlersiz yaşanamaz Ankara'da: çünkü ufuklar sınırlıdır dağlarla, geniş bir ufuk düşümüz yoksa: çünkü dereler sığdır ve "denetim altındadır", göğsümüzde yüreğimiz bir çağlayana kaynak oluşturmuyorsa. Çünkü kale terkedilmiş gözükür uzaktan, içimizde taht kuran hüküm süren astığı astık / kestiği kestik, ama sırasında kendisini de kesen bir yönetim yoksa. Çünkü ilişkiler köhnemiş, "memurin" ve hesapludur, yaptığımız her şeyi karşılıksız yapıyoruz.

Onun için de Ankara bir düşler yatağıdır, onun çorak bir ülke, tozlu bir kent, kısır bir yaşam ve çeşnısiz bir toprak olduğu bir yana bırakılırsa...

Ali Cengizkan¹

Giriş; Kavramlar ve Yöntem

Herhangi bir kent üzerine sosyal bilimler referanslı bir bakış açısının elde edeceği sonuçlar, bakan öznenin bulunduğu konuma ve zaman dilimine göre farklılık gösterecektir. Onun için özellikle günümüzde yapılacak bir analizin, kentün bugün ne anlam ifade ettiği üzerine gerek tarihsel, gerekse yapısal anlamda karşılaştırmalı

* Yazarlar, çalışmanın ilk halini okuyup hata payının azalmasına katkıda bulunan, Prof. Dr. Can Hamamcı'ya teşekkür ederler.

** A.Ü. SBE, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri), yüksek lisans öğrencisi.

*** A.Ü. SBE, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi), yüksek lisans öğrencisi.

¹ Bkz. (Atabaş - Cengizkan 1998; 198).

bir bakış açısı sergileme şansı bulunmaktadır. Tarihsel sürekliliğin sonucunda varılan noktada incelenen nesnenin ne anlam ifade ettiği o konjonktürdeki yapı üzerinden değerlendirilebilir. Bu çalışmada da tarihsel gelişimi göz ardı etmeyen yapısal bir bakış açısıyla Ankara kenti incelendiğinde karşılaşılabilecek olan görünümler ifade edilmeye çalışılacaktır. Türkiye’de modernliğin tarihinin bu kentle varolan koşutluğunun bir düzlem teşkil edeceği çalışmada, kentin modernliğin örgütlü yüzünün çözülmeye başlaması ile birlikte çelişik bir ifade arz ettiği ve dolayısıyla bu durumun “net olmayan” bir niteliği anlamlandırdığı iddia edilecektir. Bunun için çelişkiyi anlamlandıracak iki kanat olarak doğu ve batı kavram çifti kullanılacaktır. Özellikle Türkiye’de modernliğin çeşitli ikili karşıtlıklar üzerinden ilerlediği düşünüldüğünde Ankara özelinde bu ikili karşıtlıkların doğu-batı üzerinden ilerlediği ifade edilebilir. Bu ifadeyi güçlendirmek adına çalışma, öncelikle doğu ile gelenek; batı ile modernlik arasında bir koşutluk olduğunu anlamlandıracak, daha sonra kentleşme üzerinden Ankara’yı ifade edecek, ardından da teorik karşıtlıkla, pratik nesne olan bu kenti karşılaştırmalı bir analize tabi tutacaktır.

Doğu-Gelenek ve Batı-Modernlik Koşutlukları ve Farklılaşmaları Üzerine: Kavramlar, Türkiye ve Kentleşme Üzerinden Değerlendirme

Genel çerçevesi yukarıdaki gibi ifade edilen bir düşünce pratiğinde baştan koyulan bir ihtiyatın yinelenmesinde fayda bulunmaktadır. Doğu ile geleneği, batı ile modernliği eş tutmak farklı kültürlere olumlu ve olumsuz bir anlam yüklemek çerçevesinden değerlendirilmemelidir. Aslında burada batı-modern ile doğu-gelenek kavram setleri üzerinden konuşulduğunda doğu ve batı arasında ayrımın veri olarak kabul edildiği ortadadır fakat olaya zaman ve mekan boyutu dahil edildiğinde yukarıdaki ikili setler daha net biçimde kavranabilir. Zira erken modernizmin ortaya çıktığı zamanlar öncesinde zaten modern ve gelenek arasında bir ayrımın söz konusu olmadığı belirgindir. Öte yandan mekan çerçevesinden düşünüldüğü anda neye ve kime göre modern veya geleneksel soruları ön plana çıkmaktadır. Öncelikle belirtmekte fayda var ki modern olan bizatihi geleneksel olan ile bir farklılık üzerine bina edilmiştir. Daha doğrusu, ilerleme ve rasyonalite üzerinden kurulan bir düşüncenin zamanla toplumsal ve siyasal formasyonlara sirayet etmesiyle birlikte farklılaşan durumu ve kullanım yerindeyse klasik ile yeni olan arasındaki ayrımı ifade etmek üzere gelenek ve modern arasındaki ayrımın ilk tohumları atılmıştır. Bu noktadan bakıldığında ise gerek doğunun gerekse batının geleneği farklıdır. Kaldı ki modernlik tecrübeleri de bu çerçevede farklılaşmaktadır. Başta ifade edilen tespiti sağlamlaştırmak adına devam edilirse, yukarıdaki ikili setleri, özellikle 20. yüzyıl için farklı eklettik süreçlere adapte olmaya çalışan coğrafyalarda ortaya çıkan birtakım çelişik durumların kuramsal ifadesi olarak sunmak daha doğru görünmektedir. Dolayısıyla bu tespiti, belirtilen zaman diliminin ötesine götürmek de çeşitli sorunlara yola açabilmektedir.

Bu noktaya gelindiğinde ise kavramların anlam dünyalarının tanımlanması sorunu oluşmaktadır. Yani gerek doğu-batı gerekse gelenek-modern ayrımı konusunda kısa bir aydınlatma gereklidir. Modern olma konusunda kavramsal anlamda çok derine inmenin pek gereği yoktur. Zira, 18.yüzyılda Avrupa'daki toplumsal değişimin öncelerinde özellikle sanatla başlayan ve daha sonra makro ölçekli boyutlara ulaşan klasik ile yeni olan arasındaki ayrımın anlamlandırdığı bir durum söz konusudur. Fakat diğer tarafta duran doğu ile batı arasındaki ayrım modern ile gelenek arasındaki ayrım kadar net değildir ya da modern gelenek ayrımı kadar sosyal bilimler çerçevesinde üzerine çok söz söylenmemiştir. Bu konuda çeşitli ayrımlar olduğu belirgin ise de bu ayrımları üç temel kategoride incelemek daha uygundur. Bu çerçevede ilk olarak coğrafi ayrımlar ifade edilebilir. Tarihsel olarak düşünüldüğünde genelde üç kıta üzerinden hareket edilmiş ve Asya ile Afrika'nın yanında oluşan bir Avrupa kurgusu ayrımının ilk temellerini oluşturmuştur.² Yani batının Avrupa kıtası ile coğrafi anlamda örtüştüğünü söylemek mümkündür ancak Avrupa'nın kendi konumlanışı da tartışmaya açık noktadır. Tarihsel olarak çeşitli farklılaşmalar gösterse de Avrupa'nın belirgin olarak düşünülmesi Hıristiyanlık ile yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Örneğin, batılı Avrupa tarihçilerinin çoğu Türklerle Bizans arasında Ortaçağ boyunca oluşan çizgiyi Avrupa sınırı olarak tanıtmışlardır. Yani coğrafi sınır da politik ve kültürel anlamdan farklı düşünülemez. Hıristiyanlığın ve daha laik dönemde batının modern kavramlarla tanımlanmaya başlanması kültürel olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle özneye atfedilen önem, doğu ile batı arasındaki ayrımı belirginleştirmek adına önemlidir (Çotuksöken, 2001;47-53). Sonraki dönemlerde doğuyu daha toplumsal batıyı ise bireysel çerçevelerde tanımlamak sıkça başvurulan bir yöntem olmuştur. Son olarak vurgulanan bu nokta politik ayrıma giden yolda önemli bir farklılık olarak göze çarpmaktadır. Doğu ve batının politik anlamda ayrımının tarihsel arka planı fazlaca tartışmaya yol açabilecek noktalardan bir tanesidir. Özellikle rasyonel kapitalizmin kurgulanması sürecinin öncesinde üretim biçimlerinin karşılaştırılması ve iktisadi farklılıkların politik karşılıklarının yorumlanma biçimi temel ayrım noktasıdır. Örnek vermek gerekirse, feodalitenin batıya özgü bir kavram olduğu sıkça vurgulanmıştır. Bu anlamda doğu daha merkezîyetçi olarak kurgulanmıştır. Hatta, totalitarizmin kökenlerini açıklamak adına doğu devletlerine ve düşüncesine atıf yapmak başvurulan yöntemlerden bir tanesidir.³ Ancak, doğu ve batı arasında coğrafi ve kültürel anlamda çizilen çizgilerin politik anlam çerçevesinde diğer iki düzlem kadar belirgin olmadığının da ifade edilmesi gerekir.

² Avrupa fikrinin diğer kıtalar ile karşılaştırarak coğrafi anlamda nasıl oluştuğunun bir derlemesi için bkz. (Boer,2000: 22 – 34).

³ Bu fikirler de oryantalist yanılgılara düşmeye son derece müsait duran tespitlerdir. Özellikle "11 Eylül" olarak kavramsallaştırılan süreç sonrası doğu ve batının politik ayrımında bu duruma batılı siyasal aktörler tarafından sıkça atıf yapılmaktadır.

Bu çalışma çerçevesinde daha özele inmek gerektiğinde yukarıdaki durumun Türkiye özelinde değerlendirilmesi de gereklidir. Doğu ve batı arasındaki gerilimli ilişki, Türkiye için sıkça üzerine düşünülmüş bir ikiliktir. Özellikle ilk batılılaşma hareketleriyle birlikte doğal olarak muhafazakar bir tepki ortaya çıkmış ve bunun sonrasında doğu ve batı kültürlerinin bir çatışmasından sıkça söz edilmiştir. Öyle ki bu durum, politik durumlardan ziyade, edebi yazına, gündelik hayata kadar modern Türkiye'nin her alanında kendini hissettirmiştir. Dikkat edilirse, ortaya çıkan muhafazakarlık temelli batıcılık eleştirileri veya daha sonraki dönemde ulus kavramının soyut duruşuna atıfla yapılan eleştiriler Türkiye'nin tarihsel anlamda doğulu bir toplum olduğunu veri kabul etmektedir. Keza bu durum batılılaşma taraftarları tarafından gerek zımnî gerekse doğrudan dile getirilen bir durumdur. Doğulu bir toplumun özelliklerini barındırmanın artık çok da gerekli olmadığı ve batılılaşmanın Türkiye'nin önündeki en ciddi ve rasyonel hedef olduğu dile getirilen bir görüştür. Osmanlı modernleşmesinde, Jön Türk hareketinin batıcı karakteristiği bunu en ciddi biçimde ifade eden ilk düşüncelerden bir tanesidir. Özellikle Abdullah Cevdet gibi salt batıcı görüşler, doğu kültürünün memlekete artık hiçbir şey veremeyeceğinden ve daha müreffeh bir toplumun yolunun sadece garplılaşmaktan geçtiğinden bahsetmişlerdir. Madalyonun öteki yüzüne ise daha çok islami motifler taşıyan görüşleri yerleştirmek mümkündür. Bu tip muhafazakar-islami akımlar her zaman batılılaşmanın tam karşısında yer almışlardır. Ancak, özellikle 1923, yani modernleşmenin bir politik kurucu iktidar tarafından kurumsallaştırılması sonrasında batı ve doğu arasında düşünsel anlamda bir 'ortayol' bulma düşüncesinin hakim olmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu çerçevede en uygun örneklerden bir tanesi Ziya Gökalp düşüncesidir. Garplılaşmak mümkünken garba teslim olmamak gerek Gökalp gerekse modern Türkiye devletinin resmi ideolojisinde belirgin bir damardır. Dolayısıyla, bu düşünce sonsuz bir eklektisizme açık bir noktada konumlanmaktadır ve eklektik yapı sonraki süreçte çeşitli çelişkiler yumağı üzerinden politik yorumların yapılmasını doğurmuştur.⁴ Tam da bu politik yorumların temelinde başta vurgulanan doğu-gelenek ve batı-modern koşutluğunun yattığını ifade etmek mümkündür. Çünkü özellikle Türkiye çerçevesinde gelenek doğudan beslenmekteyken modernlik fikri batı merkezlidir. Bu anlamda da Türkiye'de doğu ve batı arasındaki çelişkiyi yorumlamak, gelenek ve modernlik arasındaki çelişkiyi yorumlamaktan geçmektedir. Belki de doğu ve batının genel kuramsal ayrımına benzer biçimde Türkiye'de gelenek güçlülüğü, merkezîyetçiliği, bürokrasi de patrimonyalizmi ve siyasal anlamda hükümetin hikmetini çağrıştırmaktadır. Din, gerek kültürel gerekse ideolojik olarak geleneğin biçimlenmesinde merkezi öneme sahiptir. Öte yandan, Türkiye'nin modernlik tahayyülü, bir ilerleme metaforu üzerine kurulmuştur. Eskinin yerine yeni

⁴ Modernleşme tarihinin başlangıcı ve erken cumhuriyet döneminin düşünsel ve siyasal analizi için bkz. (Mardin, 1996). ve Faroz Ahmad. (1993).

bir durumu inşa çabası kendisini belli etmektedir. Batılı anlamda bürokrasi örgütlenmesi, bireye önem atfedilmesi ve bunların üst görünümü olarak hukuk devletine sıkça atıf yapılmaya başlanması söz konusu modernlik görünümlerindedir. Ancak, başta da belirtildiği üzere, modernlik ve gelenek arasındaki geçişlilik Türkiye’de asıl çelişik-karşıtlık çerçevesinde yorumlanan durumdur. Bu bahisle ilgili genel bir değerlendirme yapmadan önce belirtmek gerekir ki, Türkiye modernleşmesinde, modernlik gelenek ile kurucu değil yıkıcı bir bağ kurmuştur. Yani daha ziyade gelenek ile kurulan, koparıcı ve dışlayıcı bir modernlik tasavvuru baskındır. Dolayısıyla Türkiye ve Batı arasında modernleşme anlamında bir deneyim farklılığından söz ediliyorsa eğer, bu durumun en önemli ayaklarından bir tanesi yukarıda bahsedilen saptamadır.⁵ Kahraman’a göre erken 20. yüzyılın estetik modernizmi geleneksel olanla ‘kurucu’ bir ilişki oluştururken, sosyalist, faşist ve Kemalist siyasetler geleneksel olanı sürekli dışlama eğilimindedirler ve bu durumu somutlaştırmak için de her üç siyaset de geleneksel olanı klasik ve tarihsel olanla aşmaya çalışmıştır (2002:31). Bu eklemelenmenin olağanı, ‘soğrulma’ ilişkisidir. Geleneği ve modernini kendi içinde ve dışında yaşayıp içselleştiren bir eklektisizm kurmak, modernitenin teorisinin de ifade ettiği bir durumdur. Oysa Türkiye’de cumhuriyetçilik düşüncesinde yüzünü yalnızca batıya çeviren doğu kültürünün muhakemeci anlayışını pozitivist bir rasyonalizmle aşmaya çalışan bir tutum söz konusudur. Böyle bir modernleşme projesinin de kendi geleneğini dışlaması son derece normal görülmektedir. Ancak, gerek Kahraman’ın bu kuramsal açıklamaları gerekse Şerif Mardin’in (2000) tarihsel perspektiften yaptığı merkez-çevre ilişkileri kökenli çözümler, bu durumun ciddi gerilimler yarattığını göstermektedir. Gelenek, tanımı gereği belirli davranışsal norm ve değerleri benimseyip aşıl原因an gerçek ya da hayali bir geçmişle süreklilik gösteren ve genellikle yaygın biçimde benimsenen ritüeller ya da başka sembolik davranış biçimleriyle ilişkili toplumsal pratik kümesi olarak ifade edilir (Marshall, 1999: 258). Dolayısıyla herhangi bir yapısal değişimin ardından bu, toplumsal pratikler kümesini dışlama eğiliminin içerisine girilmesi en başta pratikte daha sonraki süreçte yapısal olarak çeşitli sorunların baş göstermesini doğuracaktır. Örneğin cumhuriyet tarihi boyunca resmi ideoloji ancak Kemalizm çerçevesinde bir muhalefete sıcak bakmıştır. Bu çerçevenin dışı her zaman vatan hainliği ve benzeri ithaflara maruz kalmıştır. Dolayısıyla tartışmalı olsa da Kemalizmin hegemonik bir yapıya kapı açması ve zaman zaman tarihsel olarak bunu doğrular şekilde pratik eylemlere girmesinin altında bu gibi nedenlerin yattığından bahsedilebilir. Ancak öyle ya da böyle yeni yapının birçok farklılık getirdiğini ifade etmek gereklidir. Yeni yapı kuşkusuz modernite kaynaklıdır ve batılılaşma ekseninde gelişmektedir. Bu durumun sonuçları başlığında kısaca birkaç noktaya önem verilebilir. Ulus devletin inşası sürecinde resmi ideoloji tarihyatının yapılması ve kemalizmin doktrinleşmesi

⁵ Bu konuyla ilgili özellikle bkz. (Kahraman, 1999: 125-144) ve (Kahraman, 2002: 30-58).

ve doğal olarak cumhuriyetçilik düşüncesinin yerleşmesi dile getirilebilir. Tanzimatla birlikte başlayan ‘hukuk devleti’ kullanımı modernlik çerçevesinde en önemli değişimlerden bir tanesidir. Bir diğer farklılaşma ise –burada doğu-batı farklılaşması çerçevesinde sıkça dile getirilen- sosyal alanın ağırlık merkezini ifade etmesi anlamında, toplum-birey ikileminde bireye ağırlık verilmesidir. Dolayısıyla, bu farklılaşma yeni bir vatandaş yaratma projesini birlikte getirmiştir. Gerçekten de modern Türkiye devletinin üzerinde en çok politika yürüttüğü meselelerden bir tanesi yurttaş yaratma projesidir. Bu yeni birey üzerine yapılacak en temel tanımlama, cumhuriyetin yurttaşı olabilme yolundaki yeniden üretim sürecidir. Bu birey, batılılaşma düşüncesini özümsemiş ama batının tutsağı olmamış, Atatürk ilke ve devrimlerinin bilincinde ve onu yayma-yaşama azminde, milliyetçi, ilerlemeci bir kimlik atfı çerçevesine oturtulabilir. Hatta, bu yeni bireyin bir başka özelliği ülkede yalnız olmadığının bilincinde olmasıdır. Yani yukarıda sayılan özellikleri barındırmayan bireylere yurttaş sıfatının yüklenmesi mümkün değildir ve bu dış kategoriye yerleştirilen –eski- bireylerle mücadele cumhuriyet yurttaşının en önemli edimlerinden bir tanesidir. Burada ifade edilen hukuk devleti kullanımından birey yaratma projesine bütün alanlarda doğu - batı karşıtlığı üzerine kurulan gerilim kendisini hissettirmektedir. Örneğin, hukuk devleti batılı anlamda kendisini gösterse de hikmet-i hükümet düşüncesi siyaset tarihinde sürekli yer bulmuştur veya yurttaş resmi ideolojiye eklemeli olduğu sürece o sıfatı kaldırabilecektir.

Türkiye özelinde tartışılan bu gerilimli durumun kentleşme çerçevesinden yorumlanması gerektiğinde, modern olan kentle geleneksel olan kentin geriliminden bahsetmenin mümkün olduğu söylenebilir. Ancak kentleşme denildiği anda batılı bir kavramdan bahsedildiğinin öncelikli olarak belirlenmesi gerekir.⁶ Dolayısıyla, geleneksel kent ile modern kent arasında birtakım farklılıklar olduğunu vurgulamak gerekir. Belirtildiği gibi modern kenti batılı anlamda okumak, özellikle başta ifade edilen koşutluklar ekseninde, doğu kenti ile gelenekseli özdeşleştirmeyi mümkün kılmaktadır. Ancak hemen bir çekince koymak gerekirse batının modern öncesinde yaşadığı geleneksel kent ile bugünkü doğuyu ifade etmek üzere kullanılan geleneksel kent farklıdır. Öte yandan buradaki tercih, daha çok kültüralist veya politik bir ifade için kullanılmaktadır. Aksi takdirde özellikle küreselleşme ile birlikte gerek Ortadoğu

⁶ Bu nokta tartışmalı görünmekle birlikte kastedilen, modern anlamda endüstriyel üretimin merkezi olan ve sosyal ilişkilerin de buna göre düzenlendiği ve ilk kökenlerini 19. yüzyılda almaya başlayan kenttir. Öte yandan kentin otonom bir kavram olarak Mezopotamya bölgesinde ilk kez ortaya çıktığı ve ilkel toplumdaki uygar topluma geçişle birlikte asıl işlevini kazanmaya başladığı, toplumsal artının üretilip, bu artının politik güçler arası mücadeleye neden olduğu bir yeri anlamlandırıldığı da belirtilmelidir. Öte yandan bu iktisadi-politik gelişmelerin yanı sıra özellikle Antik Yunan kent devletlerinin düşüncesinin yayılmasında ne denli önemli olduğu vurgulanmalıdır. Ancak burada ve bu çalışmanın bütününde atıf yapılan kent kavramı daha ziyade kentleşme kavramının inceleme alanı olarak kenttir. Bkz. (Keleş 2002: 21-85)

gerekse Uzakdoğu kentlerinin iktisadi dönüşümü göz ardı etmiş olunur. Yani doğu ve batı kenti arasında ayırım 21. yüzyıl başında genel itibariyle kültürel ve bunun biçimlendirdiği politik çerçeveden yorumlanacaktır.

Kent kavramının anlatılmaya başlanması ve üzerine düşünülmesinin genel itibariyle batılı bir eylem olduğu düşünüldüğünde doğu kentinin özellikleri konusunda, en azından batılı örneklerle kıyaslandığında, çok fazla belgenin bulunmadığını söylemek mümkündür.⁷ Özellikle demografik anlamda batı kentinden ayrıştığı bağlamlarda doğu kenti üzerine konuşmak gerekirse, öncelikli olarak kent merkezinin çevresinde daha fazla kırsal nüfus barındırdığı söylenebilir. Dolayısıyla kentleşme sonucunda oluşan göç hareketleri merkeze doğru gelen nüfusu da buralardan çekmektedir. Böylelikle kentsoyluluktan ziyade üst tabakalarda toprak soyluluk daha yaygındır. Toplumsal tabakalaşmanın alt kesimleri için ise durum farklı değildir. Orada da geleneksel değerlerin batılı alt tabakaya göre daha fazla sahiplenilmesi söz konusudur. Tam da bu noktada batı ve doğu kenti arasındaki farkı vurgulamak için gecekondü kavramı ile batıdaki "slum" kavramı karşılaştırılabilir. Keleş'in tespitlerinden hareketle (2002; 542) bu iki kavram arasındaki en önemli koşutluk ikisinde de dar gelirli kişilerin ikamet etmesidir ancak "slum"larda yaşayan kişiler kentli olarak nitelendirmeye daha açıktır, kentin kenarlarında değil merkezlerinde yaşarlar ve yaşadıkları yerler çok katlı mekanlardır. Doğal olarak slumlarda yaşayanların kente adapte olması daha kolaydır. Kentsoyluluk batılılığa atfedilirse doğu gelenekselliğinin daha fazla topraksoylu olduğu söylenebilir. Buradan hareketle, geleneksel doğu kentinde toplumsal ilişkiler daha birincildir. Bireyden ziyade topluma daha fazla atıf yapılmaktadır ve insanlar sosyal gruplarına daha fazla bağlılık bilinci göstermektedirler.⁸ Bunun ortaya çıkardığı bir diğer sonuç da, geleneksel değerlerin bu topluluk mantığı içerisinde daha fazla baskın durmasıdır. Belki de doğu-gelenek koşutluğunun kurulmasına olanak veren en önemli öğelerden bir tanesi de budur. Zira klasik modernizasyon paradigmaları, modernleşme ile birlikte geleneğin lineer tarih içerisinde aşama aşama kalkacağını ve zamanla gündelik yaşamdan bile

⁷ Bu genelleme için bazı Arap ve özellikle 19. yüzyıl Osmanlı kentleri istisna oluşturmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından başlanarak tutulmuş olan salnameler (resmi yıllıklar) doğu kentinin tanımlanması adına önemli kaynaklardır.

⁸ Burada dile getirilen doğu ve batı kentleri arasındaki ayırımın daha çok kapitalist dönüşüme entegrasyon ile yakından ilişkili olduğunu vurgulamak gerekir. Yani, aslında doğu toplumlarına hasredilen toplumculuk, bir aradalık, akrabalık ilişkilerine atıf modern batılı ve kapitalist değerleri içselleme konusundaki adaptasyonları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bkz. (Goode, 1968) Bu durum şüphesiz ki yaşanan yer ne olursa olsun kültürel aidiyetle de yakından bağlantılıdır. Örneğin batı Afrika kentleri üzerine yapılan bir alan araştırmasında ortaya çıkan sonuçlar bu açıdan ilgiye değerdir. Kentleşme düzeyi ne olursa olsun ve bu amaca yönelik kamu politikaları nasıl şekillenirse şekillensin, aile yapıları geleneksel değerleri yansıtmaya devam etmektedir. (Hanna-Hanna, 1969). Onun için doğu ve batı kenti üzerine yapılan bir ayırımda sosyolojik boyutun önemi, üzerinde dikkatle eğilmeyi gerektirecek kadar büyüktür.

çekileceğini savunmuştur. Oysa doğu toplumunda geleneksel değerlerin halen belirleyiciliğini koruması, klasik modernleşme anlayışı çerçevesinde açıklanamayacak bir durumdur. Aslında geleneksel doğu kentine bakmanın daha kolay bir yöntemi batı kentinden ayrıldığı noktaları ifade ederek bulunabilir. Batı kenti, daha önce de ifade edildiği üzere, sanayi devrimi ile yakın ilişki içersindedir. Üretimin daha seri ve batının modern aklına uygun hale gelmesi ile birlikte insanların kent merkezlerinde toplanma ihtiyacının doğması ilk dile getirilmesi gereken durumdur. Yani iş bulma ve istihdam olanaklarının cazipliği kente doğru akmanın en önemli gerekçesidir. Ancak azgelişmiş ülkelerde bu durum batıda olduğu gibi sonuçlar doğurmamış ve özellikle 20. yüzyılın ortalarında batılı kentleşme adına birçok olumsuz durum ortaya çıkmıştır.⁹ Sonraki süreçte batılı kent, küreselleşme ile farklı bir dönüşüme girmiştir. Özellikle, finans merkezli kapitalizmin küresel ölçekte yapısal farklılaşmaya gidip, pazar büyüklüğünü artırma çabaları kenti doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda ortaya atılan kavramlardan bir tanesi de dünya kentidir. Bu kavram ilk defa 70'lerde gündeme gelmiştir ve özellikle Tokyo, Paris, Londra ve New York'un dünyanın iktisadi dönüşümündeki aldığı yeni rol ve bu kentlerin konumunun yeniden tanımlanması sorununa atfedilen önem kavramsallaştırmayı doğurmuştur.¹⁰ Şüphesiz ki kentin bu dönüşümü, sosyolojik anlamda da çok farklı görünümeler ortaya çıkarmıştır. Dünya üzerindeki kentlerin çoğunun sözü edilen nüfus toplanmasına beklenildiği biçimde yanıt verememesi özellikle kent sosyolojisi bağlamında düşünüldüğünde birçok olumsuz sonuç ortaya koymuştur. Örneğin kentlerde marjinal sektör¹¹ olarak nitelendirilen bir kategorinin ortaya çıkması tam da bu döneme tekabül etmektedir. Dolayısıyla olağan yaşamın öğeleri de bu durumdan sıkça etkilenmektedirler.¹²

Türkiye'nin kentleşme sürecinin ise yukarıda belirtilen genel kuramsal açıklamalarla yakından bağlantılı olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Geleneksel anlamda Türkiye kentlerinin, diğer alanlarda olduğu gibi, batılılaşma ile birlikte modern dönüşüme girdiğini belirtmek gerekmektedir. Hatta, Türkiye'deki modernleşme

⁹ Bu tarihsel süreçle ilgili kısa bir özet için bkz. (Doğan, 2002: 67-81).

¹⁰ Dünya kenti kavramının ne anlam ifade ettiğinin tarihsel ve güncel değerlendirmeleri için bkz. (Alderson- Beckfield, 2004: 811-851).

¹¹ Marjinal sektör veya daha genel bir ifadeyle marjinal sosyal gruplar olarak nitelenebilecek olan toplumsal kategori. aslında ileri kapitalist toplumun kentsel gelişim sırasında ortaya çıkmasını sağladığı bir olgudur. Bu kesim: topraktan yeni kopmuş, kentsel mekana entegre olmaya çalışan veya üretimin yapısal bir değişime girmeye başlamasıyla birlikte ekonomik olarak kırsal alanda gereksinim duyulmayan ve sosyal kategoriler bağlamında net olarak hiç biryere dahil bir toplumsal grup olarak da ifade edilebilir.

¹² Bu durum üzerine derin analizler yapmaktan ziyade kastedilenin günümüz Türkiye'sinde de kendisini sıkça özellikle büyük kentlerde hissettiren ve kapkaç ve benzeri olarak nitelendirilen suç kategorileridir. Salt Türkiye özelinde değil bütün dünya kentlerinde buna benzer sorunların olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bkz. (Ruggierro, 2003: 45-55).

hareketinin en önemli ayaklarından bir tanesini kentleşme oluşturmaktadır. Kamusal mekanın yeniden üretilmesi diğer bütün ülkelerdeki değişimler gibi Türkiye’de de kentleşme sürecinin en önemli uzantılarından birisidir.¹³ Öte yandan tarihsel olarak kentleşmeyi farklı dönemlere ayırıp incelemek mümkündür. Bu dönemselleştirmeler farklılaşsa da tek parti dönemi, 50-60, 60-80 ve 80 sonrası dönemselleştirme de kullanılacak en ideal ölçütler olarak durmaktadır. Türkiye’nin kentleşme tarihi ve dinamikleri üzerine konuşmak ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar uzundur ancak adı geçen bu süreci Ankara kenti üzerinden okumak hem özellikle Türkiye’de ki modernleşme sürecinin getirilerini kavramak adına yararlı görünmektedir.

Ankara Üzerine; Kent, Sosyal, Siyasal Yapı Hakkında

Ankara kentinin yerleşim yeri olarak varlığı tarih öncesi dönemlere kadar gider (Alemdar, 1984;97). Uzun bir toplumsal ve kültürel geçmişi bulunan Ankara kenti, pek çok devletin egemenliğine girmiş; çok kereler yıkılarak yeniden imar görmüştür. Anadolu’nun en eski kentlerinden birisi olarak, coğrafi konumu gereği pek çok kavmin, topluluğun ya da devletin geçiş yolları üzerinde yer almıştır (Çınar, 2002; 133). Ankara’nın tarihi Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana alıp incelenirse, kentin 16. yüzyıldan 19. yüzyıl sonlarına kadar önceleri “sancak” sonraları ise “eyalet merkezi” olarak bölgenin yönetiminde önemli bir yer tuttuğu görülebilir. İmparatorluğun geçirdiği evrelere uygun biçimde zaman zaman ekonomik ve siyasal üstünlüğünü kaybetmekle beraber, her dönemde geniş bir bölgeye merkezlik yapmıştır (Çadırcı, 1984; 94). İmparatorluğun son yıllarında da Ankara, mütevazı bir kent olarak değerlendirilebilir. Selçuklular ve Osmanlı İmparatorluğu’nun yükseliş devrindeki ticari rolünü yitirmiş, bir ticaret merkezi olmaktan çıkmıştır (Akgün, 1984, 224). Cumhuriyet öncesinin Ankara’sına bir göz atıldığında görülmektedir ki: şehrin fiziksel yapısı demiryolu (şehre 1892’de gelmiştir), su (şehre 1890’da ulaşmıştır) ve civardaki bağ evleriyle sınırlıdır. Halkın örgütlenmesi loncalar, ahilik ve Hacı Bayram Veli Tarikatı çevresinde oluşmuştur. Nüfusu az ve ekonomisi kendine özgüdür. Sıtma,

¹³ Mekanın kamusal anlamda yeniden üretilmesi, özellikle modernite bağlamında üzerine sıkça konuşulan bir konudur. Ancak belirtilmesi gerekir ki, mekanın bu dönüşüm çerçevesinde ele alınması çok eski bir eylem değildir. Liberal söylem, bu duruma hiç eğilmemiştir. Genelde Marksist çevrelerin araştırma nesnesi olan kamusal mekan genelde 1960’lar sonrasının alan araştırmalarına konu olmuştur. Özellikle 19. yüzyılda mekanın dönüşümünün batı kapitalizminin gelişimi ile yakından ilgili olduğu vurgulanmaya başlanmıştır. Emek sermaye çelişkisi, toplumsal artığın eşitsiz paylaşımı gibi meselelerin meşrulaştırma yeri ve aracı olarak modern mekanlar görülmeye başlanmıştır. Bu gibi iktisadi-politik çözümlerinin dışında sosyolojik anlamda Tonnies’in yaptığı cemaat-cemiyet dönüşümünde kentsel mekanın değişimine de atıf yapılmıştır. Buradaki en önemli çıkarsanacak yön, sanayileşmiş toplumda kentsoyluların (burjuvalar) yanında kentlilerin de ayrı bir grup olarak oluşmaya başlamasıdır. İşte bu kentli kimliği, modern kentin ve mekanın anlamlandırıldığı bir kimliktir. Dolayısıyla, modern kent üzerine düşünürken bu dönüşüm(ler)e atıf yapmak son derece önemlidir.

yangınlar ve harap kentsel çevre şehrin görüntüsünü çirkinleştirmektedir (Cantek, 2003; 41-42). Kurtuluş Savaşı yılları Ankara'sının konutlarının çoğu da köy evleri tipinde, damları düz, toprak ve tuğladır.¹⁴ Yarı ahşap evler de bulunmaktaysa da, taş binalar, ancak birkaç resmi yapıdır. Sokaklar dar ve ağaçsızdır (Akgün, 1984; 225). Ancak yine bu yıllarda, bir taşra kasabası olarak Ankara'nın 20'ler ve 30'ların ortalarına değin, cumhuriyetin kurucu kadrosuna sunabileceği pek fazla bir zenginliği yoktur. Fakat, kentin sadakat ve bakirliği buna istisna sayılabilir (Cantek, 2003; 49). Belki de sırf bu iki sebepten dolayı Ankara genel ordu karargahı konumuna gelmiştir ve savaşın sonunda da belki de bu sadakat ödüllendirilmiştir bir anlamda. Ama elbette ki Ankara'nın başkent oluşunun ardında başka sebepler de vardır. Zaten tarihsel olarak da endüstri devrimi sonrasında dünyanın birçok ülkesinde yeni başkentlerin imarı gündeme gelmiştir¹⁵ ve Ankara da kimilerince bu rüzgarın bir parçası olarak kabul edilir. Bu yeni başkentlerin imarı girişimlerinin ortak noktalarından birisi, çağcıl ilkeler doğrultusunda yeni bir devlet düzeninin kurulması sürecinde ülke halkını ortak değerler çerçevesinde bir araya getirecek politik ve ekonomik iklimi yaratabilecek mekansal ortamı sağlayabilme çabasıdır. Uluslaşma sürecinde, yeni bir başkent için yeni ilkeler doğrultusunda imarıyla simgesel bütünleşmenin sağlanması amaçlanmıştır (Çınar, 2002; 102).

20. yüzyılda başkent değiştirme girişimlerinde ortak olan noktalardan bir başkası ise yeni başkentlerin kıyıda yer alan eski başkentlerin aksine ülkenin daha içerilerinde, iç pazar oluşumuna olanak verecek bir konumda imar edilmeleridir (Çınar, 2002; 103). İşte tüm bu ve benzeri sebeplerden dolayı Ankara; o köy görünümünü, kasaba benzeri Ankara, öncesinde de fiili başkentlik ettiği bu ülkeye 13 Ekim 1923 tarihinde resmen başkent olmuştur. Bu tarihten itibaren de görünümüyle, insanlarıyla, mekanıyla, sokak isimleriyle, hijyeni simgeleyen fiskiyeleri, havuzlarıyla, havasıyla, yeşiliyle bambaşka bir Ankara imarı başladığı söylenebilir. Ankara, bu anlamda, sadece bir başkent değil bütün Anadolu'nun imarı için bir okuldur. Yapılaşması, alt yapısı ve ağaçlandırması ile öncü bir örnektir (Tankut, 1984; 303). Batılı kent kültürü,

¹⁴ Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken bir nokta da Ankara ve çevresinin kendine özgü bir "ev yapısı" olduğu ve dönemin diğer mimari yapılarından bu kendine özgünlükten dolayı ayrıldığıdır. Geleneksel Ankara evleri iklim ve sosyal yaşam koşullarına göre uzun yılların deneyim ve gereksinimleriyle oluşmuş plan ve yapı özellikleri taşırlar. Ağaç ve kerpiç gibi kısa ömürlü malzemelerden yapıldıklarından günümüzde çok fazla örneği kalmamıştır. Ankara evleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için T.C. Kültür Bakanlığı internet adresinden bkz. <http://www.discoverturkey.com/yeni/ankara/ankara.html> (05.02.2005).

¹⁵ 20. yüzyılda özellikle gelişmekte olan ülkeler olarak tanımlanan bazı ülkelerde başkentlerin yerleri değiştirilmiştir. 20. yüzyılda sırasıyla Avustralya, Türkiye, Brezilya, Pakistan, Belize, Nijerya, Tanzanya, Malawi, Fildişi Sahili ve Arjantin'de hükümet yeni bir başkent kurup bunu finanse etmiştir. (Çınar, 2002; 83). ABD'de Washington, Avustralya'da Canberra, Brezilya'da Brasilia ve Pakistan'da Islamabad 20. yüzyılın bahsi geçen yeni başkentlerine örnek olarak verilebilir.

ekonomisi, yaşam tarzı bir anlamda önce başkente, sonrasında da tüm ülkeye taşınmaya, yayılmaya çalışılır. Bu dönemde “yaratıcı yıkım” niteliğinde bir inşa hamlesi mevcuttur. Temsil edilen değerler; yenilenme, modernleşme ve ilerlemedir.¹⁶ Aslında Ankara'nın başkent olması her şeyden önce sembolik bir karardır. Dönemin siyasetçileri için ülkenin kurtuluşu ya da Mustafa Kemal'in hedef olarak belirlediği “çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma” ideali yeni oluşturulacak kültür ile mümkündür. Bu kültür şüphesiz ki, İstanbul'dakinden farklı olacaktır. İşte başkent Ankara, cumhuriyet açısından bu kültürün yaratılacağı ve diğer kentlere yayılacağı bir merkez özelliği taşımaktadır ve bir ilim, irfan ve kültür merkezi olarak tasarlanmıştır (Sarıoğlu, 2001; 31). Kimilerine göre ise Ankara, cumhuriyetin modernite projesinin ütopyası olarak, baskıcı ve tepede inmece bir modernleşmenin göstergesidir.¹⁷ Ancak farklı yorumlar olsa da Ankara başkent oluşundan itibaren tamamen bir modernleşme akımına kendisini kaptırmıştır.

Başkent Ankara olarak kabul edilmesini izleyen aylarda ve yıllarda, bakanlıklar, önemli devlet daireleri birbiri ardı sıra yönetici elitin batılı anlamda bir başkent yaratmak için tüm güçlerini harcadıkları bir Ankara'ya taşınmışlardır (Çınar, 2002; 205). Bu da tahmin edilebileceği üzere Ankara'ya yönelik ani ve hızlı bir nüfus artışı anlamı taşımaktadır.¹⁸ Tabii ki bu nüfus artışının kimi farklı alanlarda farklı yansımalarının olması da kaçınılmazdır. Ancak ilk olarak, şehre yeni göç edenlerin barınak sorunu ortaya çıkmıştır. Bir de ilk göç edenlerin büyük çoğunlukla İstanbul gibi bir dönemin en güçlü imparatorluklarından birisine başkentlik yapmış, bir dönemin sanat ve kültürünün merkezi sayılmış bir kentten geldikleri düşünüldüğünde yeni başkent kurucularının karşılaştıkları sorun daha rahat anlaşılabilir. Bu nedendir ki Ankara'nın başkent kararının hemen ardından kentte hummalı bir şantiye süreci başlamış ve hem resmi kurumların, hem yabancı ülkelerin elçilik binalarının hem de İstanbul'dan getirilen asker ve bürokratlar ile ailelerinin barınabileceği konutların yapımı “modern” bir şehrin inşası anlamında başlamıştır. Bu ilk konutlarda –ki çoğunluğu eski Ankara'nın alışık olduğu köy evleri tipinin ötesinde çok katlı apartmanlardır- oluşturulmak istenen kimi nitelikler vardır. Örneğin bu “mekan”lar en başta “modern” bir ailenin barınabileceği bir nitelikte olmalıdır. İstanbul kökenli devlet memurlarının ve yine İstanbul kökenli eşlerinin, ailelerinin Batı anlayışıyla paralel giden yaşam tarzları bu apartman katlarına yansıtılmalıdır. Ancak amaç

¹⁶ Sayılan bu değerlere istendiği kadar ekleme yapılabilir ancak göze çarpan ilk özellik bu değerlerin cumhuriyetin kuruluşunda ve halen günümüzde birebir Batı'yla özdeşleşmiş olarak algılanmasıdır.

¹⁷ (Cantek, (2003: 128).

¹⁸ 1927'de tarım kesimi dışında Ankara'da çalışan nüfusun yaklaşık %50'sini cumhuriyetten sonra tayin edilen askeri ve sivil bürokratlar oluşturuyordu. 1920'lerin sonunda Ankara nüfusunun hemen yarısını oluşturan asker – sivil bürokratlar dönemin görel olarak iyi kazanan bir kesimi oluşturuyorlardı (Nalbantoğlu, 1984: 258).

İstanbul'un silik bir kopyasının inşası olmadığı için Ankara'nın tamamen kendine has bir karakter edinmesi gerekmektedir. Bu da "bütünüyle modern, işlevsel ve Batılı bir kent imajı yaratılması"nı gerektirmektedir ki bu imajın gereği olarak artık "apartman hayatı, Noel partileri, dansingler, klasik Batı müziği konserleri, kübik üsluplu banka binaları, at yarışları İstanbullu Ankara sakinlerinin çoğunun bile ilk kez karşılaştığı yenilikler" (Cantek, 2003; 88 - 89) olarak göze çarpmaktadır. Yani döneme egemen olan "çağdaşlaşma ideolojisi" günlük yaşantıda daha çok Batının tüketim normlarını benimseme biçiminde kendini göstermekte, batıda eğitim görmüş aydınlar ve İstanbul ticaret burjuvazisinin yaşam kalıpları yeni bir yaşam biçiminin öncüleri olmaktadır (Nalbantoğlu, 1984; 359). Bu arada elbette ki bu "yeniden başlama"nın plansız programsız olması düşünülemez. Çünkü "Yenişehir'in kendisi her şeyden önce siyasi bir iddia"¹⁹, bir meydan okumadır ve böyle bir meydan okumanın temelsiz, üstünkörü olması beklenemez. Bu nedenle cumhuriyetin kuruluşunun ardından Ankara için bir imar planı yapılması kararlaştırılmıştır ve Ankara'nın ilk imar planı İstanbul İmar Komisyonu üyesi Berlin'li mimar Dr. Carl Ch. Lörcher tarafından yapılmıştır. Lörcher ilki 1924 yılında eski Ankara kesimi için, diğeri 1925'te Yenişehir kesimi için olmak üzere iki plan yapmıştır. Bu planlar "Löhler planları"²⁰ olarak bilinir. 1927 yılına gelindiğinde ise Ankara imar planını yapmak üzere yarışma için üç yabancı mimar²¹ Ankara'ya davet edilir. Yarışmayı Berlin'in yeniden imarı sürecine de imzasını atan H. Jansen kazanır. Jansen'in raporu "kentsel estetik, ekonomi ve sağlık, kent arazisinin kullanımı ve ulaşım, şehrin büyümesi için yedek alan ve yoğunluklar" içermektedir (Sarioğlu, 2001; 58). Jansen, aslında apartman türü konut yapımına karşıydı ve yapıların en fazla 3 katlı olmasını istiyordu.²²

¹⁹ Bu siyasi iddia bahsiyle ilgili olarak özellikle bkz. (Batuman., 2002: 42).

²⁰ Löhler planları yapılış itibarıyla ayrı ayrı düşünülmüşlerdir. Başlangıçta Ankara'nın gelişmesinin eski şehrin etrafında olması istenmiş, ilk planın ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra muhtemelen siyasi verilerin ve kararların değişmesiyle Yenişehir için, özellikle yeni konut ve yönetim yapılarının gelişimini yönlendirmek üzere ek bir plan yapılmıştır. Bkz. Mehmet Sarioğlu, (2001: 31). Planların tarihlerinin bu denli erken oluşu da bize cumhuriyetin kurucularının, siyasi kadroların Ankara'nın ulus inşasının simgesi olmasına ne kadar önem verdiklerinin bir göstergesidir.

²¹ Berlin'deki Mühendislik Yüksek Okulları'nın hocaları olan J. Brix ve daha önceden de Berlin İmar Planı Yarışmasını kazanmış olan H. Jansen ile Fransa hükümeti baş mimarı L. Jausseley yarışmaya çağrılan isimlerdir. İlk iki isim Prof. Ludvig Hoffman'ın tavsiyesi üzerine çağrılmıştır. Ankara'nın imarı konusunda öncelikle yabancı mimarlara planın yaptırılabilmesi için yarışma düzenlenmesi bir anlamda Türkiye'nin batıya açılışının da bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

²² Ankara'daki apartmanlaşma olgusunun önce kullanıcılar için "modern" cumhuriyet yaşantısının simgesi iken daha sonra kaçınılmaz bir süreç haline dönüştüğü söylenebilir. Nitekim, 1920'lerde Ulus bölgesindeki ilk apartmanlar prestij simgesi iken daha sonra Yenişehir "villa"ları gözde konut biçimleri olmuştu (Nalbantoğlu, 1984: 64). Bu açıdan değerlendirildiğinde Jansen'in gerçekten işinin uzmanı ve ileri görüşlü bir plancı olduğunu da rahatça söyleyebiliriz.

Jansen planı, seçeneklerin içinde dönemin siyasi ve ekonomik konjonktürüne en uygun imar planı olarak değerlendirilmiştir. Plan, hem Kale'yi²³ ve eski kent kesimini merkez alarak muhafazakar bir yaklaşımı, hem de yeni kent kesimlerine doğru genişlemesi, sanayi kesimine, işçi mahallesine, devlet mahallesine, modern bir metropolde olması gereken sağlık koşullarına, eğlenme ve dinlenme ihtiyacına verdiği önem ile dönemin siyasi çevrelerinin modernist eğilimlerine denk düşmektedir (Sarioğlu, 2001; 64). Plan öncesinde başkent Ankara'nın en önemli mekanı Ulus'tur. Ancak Jansen'in planının uygulanmasının ardından otuzların ortasında Ulus ikinci plana düşürülür. Yeni planla başkent, Doğu Batı aksında bölünür ve kent omurgası ile kesiştiği noktada kavşak meydanlardan biri yani Kızılay ortaya çıkar. Aslında tüm bu çabaların tek bir amacı vardır: Modern Türkiye'ye yaraşır modern "aydın"ı, bir anlamda "yeni insan"ı ortaya çıkarmak²⁴. Zira, ilerici bir sınıfın yeni toplumsal düzeni örgütlemek için ihtiyaç duyduğu kitle aydınlardır (Cantek, 2003; 46 - 49). Yani bir anlamda cumhuriyetin kurucuların esas gereksinimi, bir aydın kimliği yaratmaktır. Çünkü cumhuriyet aydını "belli bir kamu için ve o kamu adına bir mesajı, görüşü, tavrı, felsefeyi ya da kanıyı temsil etme, cisimleştirme, ifade etme yetisine sahip birey" demektir ve imparatorluktan cumhuriyete geçişte çok doğaldır ki ilk araç olarak kullanılacak olan da bu cumhuriyet aydınıdır ve ilk aşamada cumhuriyet aydınının yaratılması gerekmektedir. Ayrıca, cumhuriyet muhaliflerince – özellikle de muhafazakar kesimce - zaten Ankara'nın başkent seçilmesi, İstanbul gibi bir kentin ikinci plana atılması hata olarak görülmektedir. Başkent seçildiği tarihte²⁵ Ankara, modern Türkiye'yi temsil edebilecek bir görünüm arz etmemektedir. Sevimsiz, harap, kaynak yoksunu olarak görülmektedir. Bu anlamda da Ankara'nın "yeniden imarı" çok büyük önem taşımaktadır. Amaç yepyeni bir kent yaratmaktır

²³ Jansen, şehrin merkezini Ankara kalesi olarak görmek, fiziksel ve görsel bir merkezle yetinmekte ve fonksiyonel bir şehir merkezini adeta dışlamaktaydı. Jansen, Ankara kalesini "şehrin tacı" olarak nitelendiriyor ve Kale'nin şehrin her yerinden görülebilmesine ayrı bir önem veriyordu (Sarioğlu, 2001; 58 - 60).

²⁴ Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte amaçlanan "yeni insan"ın yaratılmasının vurgusunu dönemin edebi eserlerinde de görmek mümkündür. Örneğin Ankara'nın hem kentsel hem de siyasal dönüşümünü Sakarya Savaşı öncesinden itibaren ele alan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ankara eserinde "yeni insan"ı şöyle tanımlar: "...yeni insan, eski insan gibi kendi eliyle kendine işkence yapmayacak kadar şura ve hadiselerin tesirine esir yaşamayacak kadar hürriyete ermiştir. Eski insanın çektiği ıstırapların büyük bir kısmı bizzat kendi icat ve ihtiraidir.[buluşudur] Melankoli, iç sıkıntısı, tamah, hırs, kıskançlık, iptila gibi şeylerin tahakkümünden kurtulmak bizim daima elimizde olan bir kudrettir. Fakat biz, "kendi ruhumuz üstünde hakim olamak kudreti"ni daima aksine kullanmış, hatta bazen, bütün bu dertleri başımıza kendi elimizle açmışızdır. (Yakup Kadri Karaosmanoğlu: (2004). Ankara. İstanbul. İletişim.) Aynı vurguyu Adalet Ağaoglu (Ölmeye Yatmak), Sevgi Soysal (Yenişehir'de Bir Öğle Vakti) gibi dönemi anlatan diğer eserlerde de görmemiz mümkündür.

²⁵ Başkent kararının tartışıldığı dönemde İstanbul, Bursa, Eskişehir gibi farklı kentlerin üzerinde de düşünülmüştür. Ancak son seçim Ankara üzerinedir.

ve bu yeni şehrin odağı olarak görülen Yenişehir genç ulusun iradesini ve ideallerini temsil etmektedir (Batuman, 2002; 43).

Kentin ekonomik yapısına bakıldığında da 1920 öncesinde tarıma ve bir miktar da ticarete dayanan bu yapının yani kentin sosyal ve iktisadi bünyesinin başkent oluşuyla ve özellikle de yeni imar planıyla hızlı bir biçimde değişmeye başladığı görülmektedir. Yukarıda da kısmen değinildiği gibi, başkent olmanın getirdiği yükümlülükle bakanlıkların, meclisin, cumhurbaşkanlığının, genel müdürlüklerin, elçiliklerin ve daha birçok özel ve tüzel teşekkülün başkente taşınması beraberinde bu teşkilatlarda çalışan büyük bir memur kitlesinin de Ankara'ya gelmesine sebep olmuştur. 1923 yılından itibaren Ankara Türkiye Cumhuriyetinin siyasi başkenti olması ve devlet kadrolarında görevli memur kesiminin hızla artması neticesinde bir “memur şehri” görünümünü almaya başlamaktadır (Sarioğlu, 2001; 74). İlk başta bu görünüm tahmin edilebileceği üzere, amaçlandığı şekildedir. Bunun belki bir sebebi de ilk göç dalgasının İstanbul'dan gelmesi ve bir anlamda orta ve üst sınıfı temsil etmesidir. Ancak şehrin zamanla bir çekim merkezi olması her yerden büyük bir nüfus akımına yol açmıştır. Bankacılar, gazeteciler, öğretmenler ve yüksek okulların açılmasıyla öğretim üyeleri ve değişik mesleklerden birçok kişi Ankara'ya göç etmiştir (Sarioğlu, 2001; 79). Bu ikinci göç dalgası olarak nitelendirilebileceğimiz artan nüfus da aslında bir çeşit orta sınıftır ve doğal olarak şehrin “memur şehri” sıfatı devam etmektedir. Ancak zamanla, başkent diğer tüm kentlere ve hatta İstanbul'a göre ekonomik güç olarak lanse edilmesi kente sadece kentle işi olanların değil “işsiz”lerin de göç etmesine sebep olmuştur. Bu da doğal olarak en başta mevcut konut arzının talebi karşılayamamasına yol açmıştır. Bunun da iki ayrı sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Konut talebi, arzı çok aştığı için, konut alanı özel kesim yatırımcıları açısından da önemli bir yatırım konusu olarak algılanmış ve yüksek kar oranları, müteşebbisleri de bu yöne sevk etmiştir (Kongar, 2002; 560). Ancak tahmin edilebileceği üzere, özel sektörün işe girmesi fiyatların yükselmesi anlamına gelmektedir ve konut arz edenlerin tamamının bu yüksek fiyatları karşılayamaması ise dengesiz kentleşme ve kaçak yapılaşma ekseninde gecekondu sorunun ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.

Ankara nüfusunun 32 senede (1918 – 1950) 14.3 kat arttığı düşünüldüğünde (Sarioğlu, 2001; 79) yaşanan konut sorununun niteliği daha rahat anlaşılabilir. Ancak özellikle de II. Dünya Savaşı döneminde, 1945 – 1950 yıllarındaki yapı değişikliğinin emek – yoğun işleme düzenindeki nüfusun önemli bir kesimini kente itmesine karşın, savaş ekonomisine göre dağılan yatırımlardan fazla bir pay alamayan kentler bu işgücünü kabule hazır değildir. Kır “itmekte” ama kent özellikle “çekmemektedir”.²⁶

²⁶ Kentleşmenin itici ve çekici kavramları için bkz. (Keleş, 2002).

Kırdan göçen bu deneyimsiz ve becerisiz tarımsal işgücünü istihdam edebilecek iş kolları yoktur. Bu nedenle, gelen gruplar hem ekonomik hem de fiziksel açıdan kentlerin marjinlerinde kaldı. Beceri ve deneyim istemeyen marjinal iş kolları ile inşaat işleri onlara açık tek istihdam alanlarıdır (Şenyapılı, 2004; 124). Yani artık nüfus artışının yarattığı tek sorun konut yetersizliği değildir. Kentteki tüm nüfusu barındırabilecek kadar çok sayıda sağlıklı konut yapılabilse bile kente göçen marjinal kesim bu konutların maddi bedelini sağlayamayacak ve yine kendi “konut”larının yapımını gerçekleştirecektir. Hatta bazen kente göçenlerden uzun bir müddet iş bulamayan ve dolayısıyla gecekonduyu dahi karşılayamayan kişiler ve aileler olabilmektedir. Bu durumda bu ailelerin/kişilerin kentin çöküntü mekanlarında yaşadığı ya da 3 – 4 ailenin bir hanede yaşadığı görülmektedir. Şenyapılı, kente göçen ve gecekondulu nüfusunu oluşturan kesimi üç grupta değerlendirmektedir: Birinci grupta kentin alt gelir kesimi memurları, ülkenin farklı yörelerinden savaş, doğal afetler ya da imar işlemleri nedeniyle göçenler ve kent çevresindeki köylerden göçen ve kentin içinde imar ya da afet gibi nedenlerle yerinden oynatılan nüfus vardır. Bu grubun özelliği konut için çok az da olsa belirli bir ödeme gücüne sahip olmalarıdır. İkinci grupta ise civar köylerde yaşayan ve belirli zamanlarda kente çalışmaya gelenler vardır. Bu kesimin konutları, birinci grubun konutlarına oranla daha “derme çatma”, genelde toplama malzeme ve konut sahibinin emeğini koyması ile gerçekleşen yapılarıdır. Üçüncü grupta ise kırdan, toplumdaki yapısal değişiklikler sonucu gelenler vardır. Bu kesim kentte işsiz ve parasız kaldığı için kendisine para ödemedi barınak bulmak zorundadır.

Tüm bu gelişmeler sonucunda ve toplumsal tepkimeler nedeniyle hükümetin de sonuçta gecekondulaşma olgusu ile yüz yüze olduğunu kabul etmesi gerekiyordu ki bu da 1948 yılında çıkarılan bir yasa ile gerçekleşmiştir. 5218 sayılı ilk yasanın ardından aynı yıl 5228 sayılı ikinci yasa da çıkarılmıştır. Bu iki yasaya yönelik ciddi eleştiriler vardır ancak bunların en önemlisi iki yasanın da varolan gecekonduları yasallaştırmaktan öteye gidememesi ve gecekondulu sorununa kalıcı bir çözüm bulamamasıdır. 1950 – 1960 dönemine bakıldığında ise göç alma sıralamasında birinciliği bu sefer İstanbul’un kaptığı görülmektedir. Bu dönemde Ankara kenti, İstanbul’dan sonra ikinci büyük göç çekim merkezini oluşturmaktadır. Ankara’nın hem başkent hem de metropol özelliği taşıması istihdam olanaklarını ve bu olanaklara ilişkin beklentileri arttırmakta, aynı oranda gelen göç de yaygınlaşmaktadır. İstatistikler Ankara kenti nüfus artış hızının 1975 yılına dek Türkiye ortalamaları üzerinde olduğunu göstermektedir. Bu oranın en fazla arttığı yıllar 1950 – 1955 dönemidir (Şenyapılı, 2004; 126 - 179).

Sonuçta, cumhuriyetin kuruluşunun mekansal boyutta temel kaygısı olan “aydın”ı yaratma ideali amacından sapmak zorunda kalmıştır. Zaten arsa spekülasyonu

sebebiyle Jansen'in planının bir anlamda artık uygulanabilir bir yanı da kalmamıştır. Jansen'in amaçladığının tersine kentin neredeyse tamamı çok katlı apartmanlarla çevrilmiştir. Önceleri, kent merkezi orta ve üst sınıfın cazip gördüğü mekan iken; artık orta ve üst sınıf daha ziyade kentin yanlara doğru genişlemesi sonucu ortaya çıkan "uydu" kentleri tercih etmeye başlamıştır. Yani, cumhuriyet döneminin toplumun geneline örnek ve öncü olması beklenen ve üzerine düşen bu görevi layıkıyla gerçekleştiren "aydın" kesim artık halkı düşük, ucuz, basit görmekte ve ülke küreselleşip batıya kapılarını açtıkça orta ve üst sınıf kendi kapılarını toplumun geri kalanına kapatmakta ve kentin merkezi ise giderek marjinal iş sektörlerinin mekanı haline gelmektedir.

80'li yıllardan itibaren ise, Türkiye ulusal devletin yapısal dönüşümüne sahne olur. Devletin, yapısal, siyasal, kurumsal ve mekansal örgütlenmesindeki değişim süreci ulusal devletin özelliklerini ortadan kaldıran bir çerçevede gerçekleşir. Bu süreçte, başkent Ankara, ulusal devlet çerçevesinde geçerli değerleri kökten ortadan kaldırmaya girişen siyaset adamlarının özeği haline gelir (Çınar, 2002; 223). 80'li yıllarla birlikte Ankara, ulusal ve küresel düzey dışında kentsel düzeyde de, Batılı ülkelerde ortaya konan politikaların etkisinde kalır. Modern Türkiye'nin simgesi olan modern Ankara ailesi ve modern Ankara aydını, bireyinden geriye pek de bir şey kalmaz. Kalanlar ise yukarıda bahsedildiği üzere, şehrin dışındaki kendilerince daha güvenli ve dışa kapalı, alışveriş merkezlerinden sinemalarına, pastanelerine dek ve hatta eğitim ile sağlık sektörlerine dek tam teşekküllü bir kent kimliğine bürünen yeni yerleşim alanlarında kent merkezine inmeden ve kentle bütünleşmeye gerek duymadan yaşamaya başlarlar. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında gelişen, Ankaralılık olarak simgeleştirilen değerler, yerel ve merkezi yönetim düzeyinde siyasetçiler tarafından küresel sermayenin ve onun ulusal düzeydeki eklemencisi olan sermaye sınıflarının istemleri doğrultusunda kökten biçimde ortadan kaldırılmaya çalışılır (Çınar, 2002; 224).

Günümüzdeki Ankara'ya bakıldığında da tablonun değişmediği görülmektedir. Kentin merkezi artık güvenli olarak addedilmemektedir. Toplumun farklı kesimlerince farklı sebeplerle kent merkezi terk edilmekte ve kentin dışa doğru açılımı böylece devam etmektedir. Kente bakış açısı öncesinin eğitim ve kültür merkezi olma niteliğinin ötesine geçmiş ve şehrin bürokratik oyunların merkezi olarak algılanmasına yol açmıştır. Eskinin kibar Ankara beyleri, şık Ankara hanımları sadece romanlarda kalan karakterlerdir. Artık mekansal düzenlemeler insanların birbirinin yüzüne bakmamasını sağlamak amaçlıdır. Herkesin acelesi vardır. Herkesin yetişmesi gereken bir yeri ya da yetiştirmesi gereken bir işi vardır. Ulaşım da buna bağlı olarak hızlandırılmıştır. Ancak ilginç bir biçimde saat tam da gece yarısını vurduğunda kent merkezinin diğer semtlerle, özellikle de yukarıda bahsi geçen uzak semtlerle

ulaşımı kopmaktadır. Belki de bu, o yerlerin ancak kişisel imkanlarla gidilebilecek, maddi gücü gerektiren yerler olduğunu hatırlatmak amaçlıdır ya da belli bir saatten sonra eskisi gibi sokaklarda dolaşmanın yerine güvenlik adına insanların eve hapsedilmesi gerektiği insanlara hatırlatılmaktadır. Şehrin amblemi yani simgesi bile 1923'ten bu yana çok değişmiştir. Eskinin Hitit Güneşi yerini yeni bir ambleme bırakmıştır. Ama Ankara'da 1923'ten beri değişmeyen bir nitelik vardır ki Ankara her zaman ki gibi belki de her zamankinden çok bir "memur şehri"dir çünkü Ankara halen başkenttir.

Doğu ile Batı Arasında Ankara'yı Tanımlamak

Ankara'yı tanımlamak kendi tarihi, kültürü ve kentsel örgütlenmesi anlamında farklı nitelikler yüklenilecek bir eylem olsa da, üst bölümlerde ifade edilen kavram setleri üzerinden hareket etmek, özellikle Türkiye Cumhuriyeti tarihi içerisindeki Ankara'yı anlamak için daha isabetli bir eylemdir. Bu anlamda, doğu-gelenek ve batı-modernlik koşutlukları model alınarak yapılacak bir analiz daha berrak sonuçlar ortaya koyabilir. Doğu ve Batı arasında Ankara çerçevesinde bu modeli referans alan bir tartışma yapılacaktır. Bunun için, üç temel eksen gösterilebilir. İlk olarak siyasal, daha sonra sosyo - kültürel ve en son olarak da kentbilimsel anlamda Ankara'ya yönelik olarak "doğu kenti" veya "batı kenti" kavramları çerçevesinde bir değerlendirme yapılacaktır.

İlk analiz düzeyi olan Ankara'nın siyasal konumlanması açısından 1950'li yılları bir değişim sürecinin başlangıcı olarak alırsak; bu tarih öncesinde Ankara'nın Türkiye için bir anlamda "tek büyük kent"²⁷ kuramını akla getiren bir kent olduğu söylenebilir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başkent olan Ankara'nın hem siyasal hem ekonomik hem de kültürel anlamda ülkenin geneli için bir merkez ve bir model olması amaçlanmıştır. 1950 ise Türkiye'de resmi ideolojinin otoriter pragmatizminin kırıldığı bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu durumun Ankara bağlamında kentleşmeye yansması ise ülkede sıra büyüklük kent kuramının ortaya çıkmasında kendisini gösterir. Örneğin 1950 sonrasında İstanbul üzerinden bir "dünya kenti" vurgusu yaratılır. Öte yandan Ankara'da başkent olduktan sonra kentleşmenin gerçekleşmesinden dolayı, yani "memur kenti" olmanın getirdiği bir özellik olarak, sanayi gelişiminden ziyade yönetsel-bürokratik anlamda gelişmenin olduğu

²⁷ Tek büyük kent kuramı kısaca ülkede nüfusun bir ya da iki merkezde toplanması, ülkenin kaynaklarının bu merkezlerce emilmekte olması gözlemine dayanır. Mark Jefferson, John Friedman gibi kentbilimcilerin üzerine düşündüğü bu kuram daha ziyade gelişmekte olan ülkeler için teorize edilmiştir. Öte yandan bu teoremin koşutu olarak sıra büyüklük kuralı da kullanılmaktadır. Bu kural, kentlerin büyüklüğü ile büyüklük sıraları arasında bir bağıntı bulunduğunu varsayar. Ayrıntı için bkz. (Keleş, 2002: 129 - 130).

söylenbilir. Klasik batı kentlerinin finans merkezli kapitalizmin gelişimine koşut değişim gösterdiği düşünüldüğünde Ankara'nın bu özelliği bünyesinde barındırmadığı yorumu yapılabilir. Ankara'da daha ziyade göze çarpan mimari yapıdan kentsel mekanın kurgulanışına ve kullanılışına dek bürokratik örgütlenme farkedilmektedir. Gerçi bu durum batılı başkentlerin çoğunda da böyledir ancak Ankara'nın özellikle katı merkezîyetçiliği vurgulayan bir havasının olması önemlidir. Her ne kadar 80 sonrasında kentin dışına doğru büyük alışveriş merkezleri ve birtakım sanayi yapıları yer almaya başlasa da bu durum hiçbir şekilde Marmara bölgesiyle kıyaslanacak duruma gelememiştir. Ekonomik çerçevede yapılabilecek bu yorumların yanı sıra salt siyasal bağlamda düşünüldüğünde Ankara'nın bürokrasinin merkezi olması anlamında kazandığı itibar, üzerine düşünülmesi gereken bir noktadadır. Özellikle erken cumhuriyet döneminde Türkiye'de gelenek-modernlik eklemlenmesinin kurucu değil yıkıcı bir bağ üzerine inşa edildiği düşünüldüğünde modernliğin yani batılılaşmanın siyasal bir hedef olarak Türkiye'nin en önemli hedefi olduğu iddia edilebilir. Tam da bu anlamda yeni Türkiye'nin Osmanlı mirasını reddettiği kolaylıkla söylenebilir. Bu anlamda Ankara'nın özellikle erken cumhuriyet dönemindeki kentsel yapıları hiçbir şekilde Osmanlı'yı yansıtmaması anlamında önemlidir. Özellikle devletin batılılaşmasını ifade eden bir diğer kavram olan hukuk devleti fikri (ki bunun sonuçları devlet iktidarının sınırlandırılmasını anlamlandırır) Ankara bürokrasisi için önemli bir konumdadır. 1923 sonrasındaki kentsel planlamanın hukuksal temellere dayanması ve planların dönemin bürokratları tarafından gerçekleştirilmesi yukarıdaki çerçevede değerlendirilebilir. Öte yandan cumhuriyetle birlikte kentin çeşitli yerlerine yerleştirilen heykeller ve kentin merkezini oluşturması amaçlanan Kızılay meydanının inşası bir anlamda kenti paylaşan insanlara devletin her yerde olduğunun hatırlatılması amacıyla. Bu durum da aslında bir nevi cumhuriyetin otoriter yapısının kentsel mekana yansımasıdır.²⁸ Burada bir diğer örnek olarak şehre 1892'de gelen demiryollarının bir siyasal proje olarak kullanılması da verilebilir. Demiryolları zaten şehrin başkent seçilmesi için de bir artı değer taşımaktaydı ve cumhuriyetin kuruluşuyla beraber başkent bir bütün olarak demiryoluyla kuşatılması amaçlanmaktaydı. Bu, dönemin ilkelerinden devletçilik ile de doğrudan bağlantılıdır. Demiryollarının yaygınlaştırılması tamamen ülkenin kendi iç ekonomisine yönelik bir uygulamadır. Ancak 1950 sonrasına baktığımızda ülkenin genelinde demiryollarının bir anlamda kaderine terk edildiği söylenebilir. İkinci plana atılan demiryollarının

²⁸ Devletin otoriter olması anlamında 1950 öncesi ve özellikle 30'lu yıllar önemlidir. Özellikle cumhuriyetin yurttaş yaratma projesi, hukuk devletinin devletin hukuku şeklinde yaygınlık kazanması ve kentleşmenin kimi ayakları bu anlamda değerlendirilebilir. Burada kast edilen kamusal otoritenin siyasal tercihlerinin zorunlu olarak toplum nezdinde kabul görmesidir. Örneğin, dönemin bireylerinin kemalist doktrinle yetişmiş ve o eğitimi almış cumhuriyet bireyi olmaktan başka alternatifleri yoktur. Yukarıda ifade edilen otoriterlik sıfatı da bu durumu ifade etmektedir. Ayrıntı için bkz. (İnsel, 2001).

yerini karayolu alır ve karayolu yapımı doğal olarak da ülkeyi dışa bağımlı hale getirir. Bu uygulamanın kentsel mekana yansması ise taşıt sayısının hem bireysel hem de toplu taşıma anlamında artması ve şehrin merkezlerinin de buna bağlı olarak taşıt trafiğinin akışına uygun olarak düzenlenmesi olarak karşımıza çıkar. Jansen planının Kızılay'ı ile 2005 yılının Kızılay'ı²⁹ kuşbakışı olarak karşılaştırıldığında da bu değişim kendini gösterir.

Sosyo-kültürel eksende Doğu ile Batı arasında Ankara'yı konumlandırmaya çalıştığımızda da ilk göze çarpan özelliğin göç olgusunun doğurduğu olumsuzluklardan biri olan gecekondulaşma olduğunu görürüz. Gecekondunun gelişmekte olan ülkelerin ortak bir özelliği olduğu ve gecekondu bölgelerinde yaşayanların genellikle tolumun dar gelirli ve yoksul kesimini oluşturduğu kabul edilir.³⁰ Ankara açısından incelendiğinde de başkent olmanın getirdiği bir çekim merkezi olmanın sonucunda kent 1923'ten itibaren yoğun bir nüfus akımına sahne olmuştur. İlk gelenlerin merkezi teşkilatın gerektirdiği insan kaynağını oluşturduğunu iddia edebilirsek de daha sonraki göç dalgasının bu denli kaliteli olduğunu söyleyemeyiz. Şehre iş bulma amacıyla göç eden bu insanlar kentte bir anlamda umduklarını bulamadıklarından dolayı kentte kendilerine özgü bir yaşam biçimi oluşturmak durumunda kalmışlardır. Şehrin aynı zamanda enformel hizmet ihtiyacını da karşılayan bu insanlar yani marjinal sektörün çalışanları kentin mekansal kullanımında da marjinal bir tutum sergilemişlerdir. Bu nedenle kentte gecekondu ve gecekondu insan sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır.³¹ Ancak burada sosyo - kültürel açıdan önem taşıyan nokta, Batılı yurtaşları yaratmayı amaçlayan cumhuriyetin başkentinin insanları arasında kırsaldan kente göç eden ancak kırsalla olan bağına koparamadığı için bir türlü kentlileşemeyen yurtaşların varlığıdır. Aslında kırsalla bağına koparamama konusunu sadece gecekondu bölgeleri ile sınırlamak yanlış bir değerlendirmedir. Şehrin orta sınıfını oluşturan nüfusta da kırsalla irtibatını maddi anlamda devam ettirenler bulunmaktadır. Bunun sebebi manevi aidiyet duygusunun oluşturulmasının yanında ekonomik açıdan da ayakta durabilmektir. Ankara'da halen birçok hane kırsaldan en azından erzak anlamında destek görmektedir. Kırsala karşı duyulan bu bağımlılık hissiyatı, kişilere tam da kentlilik kültürünün istediği birey kimliğini kazandıramamaktadır. Kişi kendini tek başına yeterli görmemekte ve ait olabileceği bir sosyal grup arayışına gitmektedir. Gerçi bu durum Türkiye'deki kentleşme olgusunun genel problematiği olsa da Ankara'nın coğrafi konumu gereği bunu daha net yaşayan kentlerden bir tanesi

²⁹ Burada hatırlatılması gereken bir ayrıntı da Kızılay Meydanı'nın 1923'ten bu yana üç kez tamamıyla yıkılıp yeniden inşa edilmesidir. Her seferinde Meydan biraz daha insana yani yurtaşına kapatılmış ve her seferinde kentsel rant sebebiyle kat yükseltisi kullanılmıştır.

³⁰ Gecekondular ile ilgili daha ayrıntılı bir analiz için bkz. (Karpat, 2003).

³¹ Özellikle Ankara'daki gecekondulaşma olgusunun tarihsel gelişimi üzerine ayrıntılı bir analiz için bkz. (Şenyapılı, 2004).

olduğu iddia edilebilir. Özellik hemşehrilik çerçevesinde oluşan bu sosyal grup olgusu siyasal tercihler alanına da sirayet etmektedir. Bireylerin siyasal tercihlerinin belirlenmesinde daha çok kendisini gösteren bu tespit Ankara'da özellikle yerel siyaset açısından önemli sonuçlar doğuran bir olgudur. Klasik batı kentlerinde bireylerin daha özgür siyasal tercih yapabilmesinin, en azından hedeflenen bir amaç olduğu göz önüne alındığında, Ankara'nın bu özelliği, son yıllarda, cumhuriyetin ilk başlarındaki klasik çizginin dışına çıkıldığına bir göstergesidir.³² Yukarıda belirtilen özellikler Ankara'nın modernden ziyade gelenekselin anlamlandırdığı unsurları olarak değerlendirilebilir. Öte yandan cumhuriyetin kuruluşunda amaçlanan batı tipi toplumun yaratılmasında kullanılacak araçlardan birisi de kültür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde, cumhuriyetin ilanını takiben kurulan çeşitli kamusal nitelikli kurumlar Ankara'nın batılı anlamda bir kentin barındırması gereken kültürel öğeleri içermesi anlamında önemlidir. Bu anlamda Ankara'da ilk olarak ekonomik bir girişim olarak İş Bankası kurulur. Ardından, batı tipi aile portresine yakışır bir mesire yeri olarak ve bir anlamda da başarılmaz denilen hedeflerin başarıldığının göstergesi olan Atatürk Orman Çiftliği açılır. Ankara Radyosu'nun faaliyete geçmesinin yanı sıra fabrikalar, okullar, müzeler, barajlar, hastanelerin de yapımı bütünlükçü bir politikaya hizmet eder. Tüm bunlar cumhuriyetin temel iddiası olan yurttaş yaratma projesini destekler niteliktedir. Ayrıca 1925'te Hukuk Mektebi'nin ve Ankara Tıp Fakültesi'nin, 1926'da şimdiki Gazi Üniversitesi'nin temeli olan Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'nün ve 1945'te de Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüsü'nün kurulması yukarıdaki yargıyı destekler niteliktedir.³³ Öte yandan 1936'da da Osmanlı modernleşmesinde kilit rol oynayan eğitim kurumlarından bir tanesi olan Mülkiye Mektebi'nin adı Siyasal Bilgiler Okulu'na dönüştürülerek Ankara'ya Atatürk'ün isteği ile taşınması Ankara'nın bürokrasinin merkezi olması anlamında da önemlidir. Genel itibariyle burada belirtilen politikalar klasik batı demokrasilerinde kentin siyasal anlamda örgütlenmesinde ifade edilen argümanlarla koşutluk içermektedir. Gerçi burada dile getirilmesi gereken bir başka nokta da, bahsi geçen bu modernleşme politikalarının Ankara'da hitap ettiği kitlenin niteliğidir. Daha önce ifade edildiği üzere cumhuriyet bir yurttaş yaratma projesini de içermektedir ve Ankara'nın batılı anlamda bir kültür ve sanat kenti haline gelmesinin hitap ettiği kitlenin tam da bu cumhuriyet yurttaşları olması önemlidir. Aslında Ankara'nın genel itibariyle bir memur ve öğrenci kenti olması da yukarıdaki tespitlerden bağımsız düşünülemez. Zira, Ankara'yı anlamlandıran bu yeni kesim, eğitim ve kültür politikalarının yöneldiği kitledir. Ancak, bu durumun 1980 sonrası

³² Yerel sosyalleşme ağlarının siyasal tercihleri belirlemesi anlamında Ankara örneğinde tespitler yapmanın mümkün olduğunu gösteren, yakın zamanlarda yayımlanmış bir çalışma için bkz. (Kurtoğlu, 2004).

³³ Ankara'daki kültürel gelişimin kronolojisi için bkz. <http://www.ankara-bld.gov.tr/ankara/kronoloji.htm>. (05.02.2005)

aynı şekilde varlığını koruduğunu söylemek pek mümkün değildir. Daha önce dile getirilen gecekondulaşma süreçleri ve bunun doğurduğu sosyal sonuçlar Ankara'nın homojen anlamda bir "memur ve öğrenci" kenti olmaktan çıkmaya başladığını göstermektedir. Bu tespiti, özellikle göç sonrası kente gelen ama kırsal kimliğini de yanında getiren grupların kendi sosyal örgütlenmelerini yaratmaları da desteklemektedir. Dolayısıyla bu durum, bu iki grup arasında bir farklılaşma oluşturduğunu söylemeyi olanaklı kılmaktadır. Bu farklılaşmayı mekansal boyutta da gözlemek mümkündür. Bunun için ikili bir ayrıma gidilebilir. Bunun birinci ayağında Ankara'nın nispeten erken kentleşmiş bölümleri olan Çankaya gibi ilçelerin içinde bulunduğu ve memurların, öğrencilerin veya batılı anlamda kent yaşantısını sürdüren bireylerin yaşadığı yerler sayılabilir. İkinci olarak yukarıda bahsi geçen göç dalgaları sonucu oluşan kırsalla bağına devam ettiren hanelerin yer aldığı gecekondulaşma bölgelerinden bahsedilebilir. Bu yerleşim yerlerine Mamak, Altındağ gibi bölgeler örnek teşkil edebilir. Ancak her ikili sınıflandırmada olduğu gibi burada da ara bir ayak olduğu söylenebilir. Yani, Ankara'da halen enformel sektörlerde bulunmasa bile sosyal anlamda kırsalla bağına aidiyet ihtiyacından dolayı devam ettiren hanelerden söz etmek de mümkündür. Özellikle kamu sektörü tarafından 80 sonrasında sınıflandırmanın ikinci ayağını oluşturan gecekondularını önleme adına oluşturulan Eryaman, Fatih, Batıkent ve Portakal Çiçeği Vadisi gibi yerleşim birimleri bu örneğe dahil edilebilir. Bu sınıflandırmanın Ankara örneğinde topluma etkisi bir farklılaşma yaratması çerçevesinde değerlendirilebilir. Örneğin Çankaya'daki bir ailenin sosyal yaşamı, siyasal tercihleri ve şüphesiz ki bunların belirleyicisi olan ekonomik düzeyi ile Mamak'taki bir ailenin bu özellikleri benzer değildir. Dolayısıyla bu durumun toplumsal anlamda da bir ikiliğe yol açtığı söylenebilir.³⁴

Bu ikilik kentbilimsel anlamda da ortaya çıkmaktadır. Ülkede genel anlamda II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan gecekondulaşma bölgeleri plansız yapılaşmalar olarak değerlendirilebilir. Ancak bu gecekondulaşma bölgelerinin batının slumları gibi şehrin merkezini çevrelediğini öne sürmek mümkün değildir. Ankara'da gecekondulaşma bölgeleri şehrin özeğinin bir parçası niteliğindedir ve batının tam aksi bir durum olarak Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Ankara'da da giderek artan bir biçimde, kent merkezinin uzağına doğru yayılan bir planlı kentleşme çabası mevcuttur. Türkiye'deki bu sorunlu kentleşmenin sebebini sanayileşme ile arasında kurulmaya çalışılan ancak kurulamayan ilişkide aramak mümkündür. Dünyadaki genel tarihsel gelişmenin aksine

³⁴ Bu duruma bir örnek olarak Ankara ilçelerindeki yerel seçim sonuçları bir fikir vermesi açısından önemlidir. Örneğin uzun yıllar Mamak ve Altındağ'ın sağ görüşlü belediye örgütleri tarafından yönetilmesi ama buna rağmen Çankaya ilçesinin Türkiye'nin en önemli sosyal demokrat bölgesi olması gösterilebilir. Öte yandan, burada sınıflandırmanın ara bölümü olarak ifade edilen Eryaman, Batıkent gibi bölgelerde oyların dengeli dağılımı yukarıdaki yargıyı destekler niteliktedir.

Türkiye’de ve tabii Ankara’da göç eden işgücünü emebilecek büyüklükte ve yeterlilikte bir sanayi sektörü olmadığı için göç edenler yukarıda da değinildiği gibi öncelikli olarak hizmet sektöründe yer almaya çalışmış ve en son aşamada da değnekçilik, işportacılık olarak örneklendirilebilecek olan marjinal sektör yaratılmıştır. Günümüzde ise bu sektör eskisine oranla daha da büyümesinden öteye bir anlamda “yerel bir mafya” niteliğine bürünmüştür denilebilir. Bu sektör kendi alanında büyük bir rant yaratmıştır. Yani marjinal sektör eskisi gibi kente akan işgücünün geçici istihdam alanı olmaktan çıkmış ve yeni bir işgücü kolu yaratılmıştır. Göç eden nüfusun planlı bir şekilde emilememesi de Ankara özelinde en başta konut sorununu yaratmıştır. Bu sorunu çözmek amacıyla da daha cumhuriyetin ilk yıllarında konut kooperatifçiliğinin temeli atılmıştır. Bu anlamda 1923 – 1945 yılları arasında Bahçelievler Konut Kooperatifi gerçekleştirilmiştir ve bu deneyim daha sonraki yıllarda da örnek olarak ele alınmıştır. Yine de bu planlı kentleşme çabaları başkentin aldığı göçün konut sorunu çözebilmek için yeterli olmamıştır. Marjinal sektörün “çalışanları” kendilerine yine marjinal yerleşim yerleri yaratmışlardır ve bu gecekondulaşma beraberinde “kentsel arsa spekülasyonu” ve “siyasal yozlaşma” olgularını getirmiştir.³⁵ Konut sorununun yarattığı bu gelişmelerin günümüzdeki yansımalarını Ankara ekseninde incelediğimizde kentin bir anlamda “gettolaştığını” öne sürebiliriz. Yüksek gelir düzeyine sahip gruplara hitap eden, geniş güvenlik çemberi içinde inşa edilen “site”lerin yanında aynı kentte düşük gelir gruplarının hemşehrilik, akrabalık gibi bağlarla oluşturdukları yerleşim yerleri de mevcuttur. Kısacası, Ankara kentleşmesi incelendiğinde de açık bir ikilik göz çarpar.

Sonuç Yerine: Ankara’nın “İki Arada, Bir Deredeliği” Üzerine Bir Sonsöz

Türkiye coğrafyasının geneline bakıldığında kır ve kent arasında geniş bir kültürel farklılaşma olduğu göze çarpmaktadır.³⁶ Bu farklılaşmanın Ankara özelindeki oluşumu ve niteliği ile günümüzdeki durumu çalışmanın ana amacıdır. Çalışmanın geneli boyunca “doğu” ve “batı” kavramlarının coğrafi bağlarından kopuk bir şekilde ele alındığı bir eksende, Ankara’nın 1923 itibariyle gelişimi ele alınmıştır. Bir anlamda doğu – batı ve gelenek ile modernlik arasında bir koşutluk olduğu önkabulüyle Ankara’nın Löhler planlarından itibaren yaşadığı kentsel dönüşüm değerlendirmeye alınmıştır. Özellikle de son bölümde Ankara’nın yaşadığı tarihsel deneyimin günümüzdeki yansımaları incelenmiştir.

³⁵ Gecekondulaşma, arsa spekülasyonu ve siyasal yozlaşma, birbirini destekleyen ve güçlendiren üç süreç olarak, bugün artık ülkenin genel kentsel dokusunu, bu doku aracılığıyla da genel yapısını etkiler duruma gelmiştir. (Kongar: 2002: 564)

³⁶ Anadolu köyleri ile İstanbul’daki bireylerin sınıfsal bakış açıları üzerine yapılmış bir alan araştırması Türkiye’deki yukarıda değinilen karşıtlığı ifade etmesi açısından önemlidir. Bkz. (Boratav, 1995).

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi Ankara tamamen “yeni” bir kent iddiasıyla kurulmuştur. Burada yeni iddiası sadece kentle sınırlı değildir. Oluşturulmaya çalışılan olgulardan birisi de modern insanın yani yurttaşın yaratılmasıdır.³⁷ Bu amaçla kentin eski dokusu, örneğin Ulus’ta tamamen korunmaya çalışılmış ancak Kızılay’dan itibaren yeni kent dokusu hızla inşa edilmeye başlanmıştır.³⁸ Buraya kadar bahsedilen tarihsel gelişim tam da cumhuriyetin kurucu kadrosunun amaçladığı gibi “batılı” bir gelişmedir. Eski Ankara’nın çehresi aydınlanırken, elit kadro da cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte hızla “teknik kadro” ile beraber Ankara’ya taşınır. Ancak göç eden nüfusun ilk iki dalgası olmasa da daha sonraki dalgaları gelişmeye başlayan her kentin yaşadığı bir deneyim olarak “vasıfsız” insanlardan oluşur. Günümüz Ankara’sının gecekondulu bölgelerinin çekirdeğini oluşturan bu göç dalgalarının kente – özellikle de modern Ankara’ya - eklemelenmesi amaçlandığı gibi kolay olmamış aksine günümüzde de halen devam eden sancılı bir süreç başlamıştır. Özellikle köy temelli göçlerde memleketle olan bağlar hiçbir zaman kopmamış, aksine hemşehrilik bağları kentsel yerleşim yerlerinin seçilmesinden iş imkanlarının bulunmasına dek gücünü hissettirmiştir. Bu durum da başkentini amaçlandığı gibi batıllık özelliğini yavaş yavaş eriten bir olgu olarak çalışmada ele alınmıştır. Ancak salt bu hemşehrilik bağlarının gücünden dolayı Ankara’yı “doğu” eksenine oturtmak da mümkün değildir. Sonuçta bir başkent olmanın getirdiği “memurin kenti” olma niteliği özellikle kentin batılı değerlerinin korunmasında etkili olmuştur. Ayrıca Ankara memur kenti olmakla beraber ülkenin geneli için bir “öğrenci şehri” olarak da değerlendirilmektedir ki bu nitelendirme, yanında kültür ve eğitim politikalarının da uygulanmasındaki kararlılığı güçlendirmektedir. Yine de kentsel mekanların özellikle yerleşim yeri olarak değerlendirilmesinde karşımıza çıkan ikili durum, yani bir anlamda yüksek ve düşük düzeydeki kent gruplarının kendi gettolarını yaratması iki kutbun ancak kamusal mekanlarda ve ikincil ilişkilerde etkileşime geçmesine yol açmıştır.

Sonuçta, çalışma boyunca ele alınan bulgular ışığında Ankara’yı değerlendirdiğimizde ilk başta ortaya konan doğu – batı ve gelenek ile modernlik koşutluğunda; Ankara’nın özel bir yere sahip olduğunu görürüz. Bir anlamda Ankara, amaçlanan modern cumhuriyeti, “batılı” Türkiye’yi simgelemekten uzaklaşmış; ancak cumhuriyet öncesi Ankara gibi “doğulu” bir niteliğe de bürünmemiştir. Bu değerlendirme çerçevesinde Ankara’nın artık bir “iki arada bir derede kalmışlığı” simgelemeye başladığı öne sürülebilir.

³⁷ Ankara’nın bu iddiasına atıf yapan “Ankara Marşı”nda da “Yoktan var edilmiş ilk şehir sensin/ Varolsun toprağın taşın Ankara” denirken burada Ankara’nın planlı imar süreci vurgulanmakla beraber kente paralel olarak inşa edilmeye çalışılan modern insana yani yurttaşına da bu yeni şehrin benimsetilmesi çabası göze çarpmaktadır.

³⁸ Bu nedenledir ki, 1923 – 1945 yılları Ankara ve Ankaralıları için tam bir “şantiye havası” taşır.

Kaynakça

- ALDERSON, Arthur S.-BECKFIELD Jason. (2004). "Power and Position in World City System." **American Journal of Sociology**. Volume: 9. Number: 4.
- AHMAD, Feroz. (1993). *The Making of Modern Turkey*. London-NewYork. Routledge.
- AKGÜN, Seçil. (1984). "Kurtuluş Savaşının Mekansal Stratejisi ve Ankara'nın Başkent Seçilmesi Kararının İçeriği". **Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri**. Ankara. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- ATABAŞ, Hüseyin-CENGİZKAN Ali. (1998). *Ankara Rüzgarı*. Ankara. Çankaya Belediyesi Kültür Yayınları
- BATUMAN, Bülent. (2002). "Mekan, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekanı Olarak Kızılay Meydanı". **Ankara'nın Kamusal Yüzleri**. İstanbul. İletişim Yayınları.
- BORATAV, Korkut (1995). *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*. İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- CANTEK, İ. Funda Şenol. (2003). "Yaban"lar ve Yerliler Başkent olma Sürecinde Ankara. İstanbul. İletişim Yayınları.
- ÇADIRCI, Musa. (1984). "Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim". **Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri**. Ankara. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- ÇINAR, Tayfun. (2002). *Dünyada ve Türkiye'de Başkentlik Sorunu*. Ankara. AÜ SBE Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ÇOTUKSÖKEN, Betül. (2001). "Avrupa: Öznenin Doğum Yeri". **Doğu Batı**. Sayı14.
- DEN BOER, Pim. (2000). "Europe to 1914: The Making of an Idea". **The History of the Idea of Europe** (içinde). London-New York. Routledge.
- DOĞAN, Ali Ekber. (2002). *Birikimin Hamalları: Kriz, Neo-Liberalizm ve Kent*. İstanbul. Don Kişot Yayınları.
- GOODE, William J.. (1968). "World Revolution and Family Patterns". **Urbanism in World Perspective** (içinde). ed. Sylvia Flevis Flava. New York. Crowell Publications.
- HANNA, William John --HANNA Judith Lynne. (1969). "Polyethnicity and Political Integration in Umuhia and Mbale". **Comperative Urban Research: The Administration and Politics of Cities** (içinde). ed. Robert T. Daland. California. Sage Publications.
- HARVEY, David. (1996). *The Condition of Postmodernism*. Oxford. Blackwell.
- İNSEL, Ahmet. (2001). "Siyasal, İktisadi Bir Bütün Olarak Devletçilik". **Türkiye Toplumunun Bunalımı** (içinde). İstanbul. Birikim Yayınları.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent. (1999). "Türkiye'de Kültürel Söylem Kurguları: Kopuştan Eklemlenmeye ve Geleneksizliğin Geleneği". **Doğu Batı**. Sayı:9.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent. (2002). *Modernite ve Postmodernite Arasında Türkiye: 1980 Sonrası Türkiye'de Yapısal, Zihinsel, Siyasal Dönüşüm*. İstanbul. Everest Yayınları.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri: (2004). *Ankara*. İstanbul. İletişim.
- KARPAT, Kemal. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*. Ankara. İmge Kitabevi Yayınları.
- KELEŞ, Ruşen. (2002). *Kentleşme Politikası*. Ankara. İmge Kitabevi Yayınları.

- KONGAR, Emre. (2002). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- KORKMAZ, Alemdar, (1984), “*Seyahatnamelerde Ankara*”, **Tarih İçinde Ankara (Eylül 1981 Seminer Bildirileri)**, Ankara. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- KURTOĞLU, Ayça. (2004), *Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset: Keçiören Örneği*. İstanbul. İletişim Yayınları.
- MARDİN, Şerif. (1996), *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul. İletişim Yayınları.
- MARDİN, Şerif. (2000). “*Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez Çevre İlişkileri*”. **Türkiye’de Toplum ve Siyaset** (içinde). İstanbul. İletişim Yayınları.
- MARSHALL, Gordon, (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev: Osman Akınhay-Derya Kömürcü. Ankara. Bilim ve Sanat Yayınevi.
- NALBANTOĞLU, Gülsüm, (1984). “*1928 – 1946 Döneminde Ankara’da Yapılan Komutların Mimari Deđerlendirmesi*”, **Tarih İçinde Ankara (Eylül 1981 Seminer Bildirileri)**, Ankara. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- RUGGIERRO, Vincenzo, (2003). “*Fear and Change in the City*”. **City**, Vol:7, No:1.
- SAID, Edward, (1995). *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*, London-New York Routledge.
- SARIOĞLU, Mehmet, (2001). “*Ankara*”: *Bir Modernleşme Öyküsü (1919 – 1945)*. Ankara. T.C. Kültür Bakanlığı.
- ŞENYAPILI, Tansı, (2004). “*Baraka*”dan *Gecekonduya Ankara’da Kentsel Mekanın Dönüşümü: 1923 – 1960*. İstanbul, İletişim Yayınları.
- TANKUT, Gönül, (1984). “*Jansen Planı Uygulama sorunları ve Cumhuriyet Demokrasisinin Kent Planına Yaklaşımı*”, **Tarih İçinde Ankara (Eylül 1981 Seminer Bildirileri)**, Ankara. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- WEBER, Max, (2000). *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*. İstanbul. Bakış Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.ankara-bld.gov.tr/ankara/ank tarih.htm>

<http://www.ankara-bld.gov.tr/ankara/kronoloji.htm>

<http://www.discoverturkey.com/yeni/ankara/ankara.html>